

**БАШТАЛГЫЧ МЕКТЕПТЕ АЙЛАНА-ЧӨЙРӨНҮ ТААНУУ ПРОЦЕССИНДЕ
АЛГАЧКЫ ИЛИМИЙ ТҮШҮНҮКТӨРДҮ КАЛЫПТАНДЫРУУ
ФОРМИРОВАНИЕ ИСХОДНЫХ НАУЧНЫХ ПРЕДСТАВЛЕНИЙ В ПРОЦЕССЕ
ИЗУЧЕНИЯ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ
FORMATION OF INITIAL SCIENTIFIC IDEAS IN THE PROCESS OF STUDYING
THE ENVIRONMENT IN PRIMARY SCHOOL**

Аннотация. Бул макалада башталгыч мектеп окуучуларынын айлана-чөйрөнү таануу процессинде алгачкы илимий билимди калыптандыруунун педагогикалык шарттарын аныктоо, теориялык жактан негиздөө жана алардын натыйжалуулугун эксперименталдык изилдөөлөрдү жүргүзүү. Башталгыч класстын окуучуларында айлана чөйрөнү таануу процессинде алгачкы илимий билимди калыптандыруу.

Аннотация. В данной статье целью данной статьи является определение педагогических условий формирования первичных научных знаний в процессе познания окружающей среды учащихся начальной школы, их теоретическое обоснование и проведение экспериментальных исследований их эффективности. Формирование первичных научных знаний в процессе познания окружающей среды у учащихся младших классов.

Annotation. In this article, the purpose of this article is to determine the pedagogical conditions for the formation of primary scientific knowledge in the process of cognition of the environment by primary school students, their theoretical justification and conducting experimental studies of their effectiveness. Formation of primary scientific knowledge in the process of cognition of the environment among primary school students.

Негизги сөздөр: МЕН жана дүйнө, таанып билүү, жаратылыш мыйзамдары.

Ключевые слова: Я и мир, познание, законы природы.

Key words: Me and the world, knowledge, laws of nature.

Башталгыч мектептеги окуу предметтеринин арасында милдеттердин көп түрдүүлүгү жана кендиги боюнча алдыңкы орундардын бирин изилдөө чөйрөсүндө социалдык жана жаратылыш объектилерин жана кубулуштарын камтыган «Бизди курчап турган дүйнө» ээлейт. Башталгыч билим берүүнүн мамлекеттик билим берүү стандартына жана окуу пландарына ылайык, бизди курчап турган дүйнөнү изилдөө процессинде төмөнкү функциялар ишке ашырылат: билим берүү, тарбиялоо, өнүктүрүү.

Биздин өлкөдө учурда дүйнөлүк билим берүү мейкиндигине кирүүгө багытталган жаңы билим берүү системасы түзүлүүдө. Бул процесс педагогикалык теорияда жана окуу процессинин практикасында олуттуу өзгөрүүлөр менен коштолот.

Башталгыч класстардын окуучуларына «МЕН жана дүйнө» предмети боюнча билим берүү кыргыз тили жана математика предметтери менен бирдикте негизги предмет болуп өтүлөт.

Табият жөнүндө билим берүү бул башталгыч класстардын окуучуларына өздөрү жашаган айлана чөйрө, андагы жандуу жана жансыз жаратылыш, аларда болуучу кубулуштар, көрүнүштөр, өзгөрүүлөр, өз ара таасирлер, карым – катыштар туралуу илимий

маалыматтар менен тааныштырып, алар менен алака түзүп, тиешелүү мамилелерди калыптандыруу, жаратылышта, коомдо жашоого, өз ишмердүүлүгүн жүргүзүүгө даярдоо.

Ал эми табият таануу билиминде айлана-чөйрөдөгү терс өзгөрүүлөрдүн глобалдуу өсүшүнөн улам келип чыккан адамзат менен табияттын ортосундагы мамилелердин жаңы системасынын зарылдыгы жөнүндө маселе көтөрүлдү.

Көптөгөн заманбап окумуштуулар (С.Д.Дерябо, А.Н. Захлебный, И.Д. Зверев, В.А. Ясвин жана башкалар) адамдардын табияттагы жүрүм-туруму алардын аң-сезими жана дүйнө таанымы менен аныкталат деп эсептешет. Биздин планетанын келечектеги турмушу адам өзүнүн менчиги катары табиятка каршы чыгабы же адам менен жаратылыштын гармониялуу енугушу эн жогорку баалуулук экендигин, ал эми жаратылыш жана жаратылыштын бардыгы адам менен өз ара аракеттенүүдө толук кандуу субъект болуп санала тургандыгына байланыштуу.

Педагогикада табиятты таануу процессинде дүйнө таанымын калыптандыруу жөнүндөгү жоболор негизделип, өнүктүрүлгөн (Ж. Ж. Руссо, И.Г. Песталоцци, Ф.А. Дистервег). Билим дүйнөгө көз караштын түзүмүндөгү негизги компонент катары дүйнөнүн жалпыланган моделин жана андагы адамдын ордун белгилейт.

Дүйнөнүн заманбап илимий картинасын түзгөн билимдердин фундаменталдык элементтеринин системасын өздөштүрүү мамлекеттик билим берүү стандартында белгиленген башталгыч билим берүүнүн билим берүү программасын өздөштүрүүнүн натыйжаларына коюлган талаптардын бири болуп саналат.

Башталгыч класстардагы «МЕН жана дүйнө» интегративдик билим берүү курсу чыгармачылык дүйнө таанымды өнүктүрүү үчүн чоң мүмкүнчүлүккө ээ. Жаратылыштын мыйзамдарын билүү, жандуу, жансыз жаратылыштын жана коомдук процесстердин биримдигин түшүнүү аларды адам ишинин бардык тармактарында эске алууга үндөйт.

Т.А. Бабакова, Н.Ф. Виноградова, А.А. Плешакова, Л.П. Салеева, Л.В. Симонова жана башкалардын изилдөөлөрү башталгыч класстарда айлана чөйрө жөнүндөгү илимий билимдерди сактоо маселелерине арналган. Башталгыч мектеп окуучуларынын арасында айлана чөйрө жөнүндөгү илимий билимдерди жана идеяларды калыптандыруунун педагогикалык шарттарын И.В. Гарифуллина, Н.В. Донских, О.А. Лысова, М.М. Матвеева изилдешкен.

Ал эми Кыргызстанда табият таанууну өзүнчө предмет катары мектеп программасына киргизип, окутуу иштери ХХ кылымдын 30-жылдарында башталган. 1932-жылы Э.Арабаев жана Д.Шамгун уулунун түзүүсүндө алгачкы окуу китеби “Табият таануу алиббеси” басылып чыккан. Ушул учурдун шарты, мүмкүнчүлүктөрдүн алкагында карасак, бул китеп Кыргызстандагы билим берүү жаатындагы чоң ийгилик болгон. Аталган алиппенин татар тилиндеги окуу китебинен кыргыз шартына ылайыкталган көчүрмөсү болгондугуна карабастан басылып чыгып, мектептерде колдонулушунун өзү эле табият таанууну окутууга кандай маани берилгендиги көрүнүп турат. [1].

ХХ кылымдын 30-жылдарынан тартып эгемендүүлүккө чейин табият таануу боюнча окуу китептери Москвада даярдалып, кыргыз мектептери алардын кыргызча котормолорун пайдаланып келген. Эгемендүүлүктөн кийин табият жөнүндөгү “Жаратылышты үйрөнүү” предмети “Мекен таануу” аталышында окулуп келген.

«МЕН жана дүйнө», “Табият таануу” Кыргызстанда ХХ-кылымдын 90-жылдарынан баштап изилдене баштаган. Болочок мугалимдердин экологиялык-укуктук маданиятын калыптандыруунун теориялык-методикалык негиздери М.Ж. Чоров;[3] табигый-илимий предметтердин негизинде экологиялык билим жана тарбияны ишке ашыруу А.О. Абдыкапарова, К.К. Атокурова, М.Д. Бабаев, Темирбек уулу Ильичбек; кесиптик

лицейлердин окуучуларынын экологиялык маданиятын калыптандырууну өркүндөтүү Г.С. Усенгазиева;[4] кыргыз элдик педагогикасынын салттары жана тажрыйбалары аркылуу азыркы окуучуларды экологиялык тарбиялоонун теориялык жана практикалык маселелери башталгыч класстардын мисалдарында Ж.К. Аблабекова, Г.Ж. Байышова; кыргыз эл педагогикасынын прогрессивдүү идеялары жана тажрыйбалары аркылуу башталгыч класс окуучуларын экологиялык жактан тарбиялоо И. Даминова; мектепке чейинки билим берүү мекемелеринде экологиялык тарбия берүүнү ишке ашыруу Г.У. Рыскулова, Мамбетова З.Ж ж.б. окумуштуулардын диссертациялык изилдөөлөрүндө чагылдырылган [2].

«МЕН жана дүйнө» курсунун тарбиялык функциясы кенже мектеп окуучуларынын билим көлөмүн жогорулатууга багытталган жана алардын дүйнө жөнүндөгү картинасын, жаратылыш жана коом жөнүндө билимдер системасын, ошондой эле таанып-билүү жана өз ара аракеттенүү ыкмаларын өнүктүрүүгө багытталган. Окуучуларды социалдаштырууга, алардын коомдо кабыл алынган баалуулуктар системасын өздөштүрүүсүнө багытталган тарбиялык функциянын натыйжасы, баланын үйрөнүлүп жаткан жаратылышка, коомго, чындыкка болгон жеке мамилесин калыптандыруу болуп саналат. Өнүктүрүү функциясы когнитивдик процесстердин жана инсандык сапаттардын өнүгүшү менен байланышкан, анын натыйжасы балдардын аң-сезиминде калыптанган мазмун элементтеринин ортосундагы байланыштардын мүнөзүн татаалдантат.

Өспүрүмдөрдүн табият тууралуу алган билим, түшүнүктөрү бекем жана терең болушу менен шартталат. Бала өзүн курчап турган айлана-чөйрө боюнча алгачкы илимий түшүнүктөрдү бакчадан, айрыкча башталгыч класстардан алышы зарыл. Ал билимдер өспүрүмдүн табиятты таанып-билүүсүнө булак болуу менен бирге , жогоруда белгилегендей, табият менен таттуу мамиледе болуусуна да өбөлгө болот. Тактап айтканда, өспүрүмдөр башталгыч класстарда табият таануу боюнча жетиштүү билим алып, керектүү түшүнүктөргө ээ болушпаса, аларга экология боюнча билим берүү толук кандуу жетиштүү болбойт. [1].

Адабияттар:

1. Абытов М.Т. Педагогикалык колледждерде студенттерди башталгыч мектептин окуучуларына табият жонундо билим берууго даярдоонун маселелери. / Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана, №5,2019. 92б. 2. Мамбетова З.Ж. Мекен таануу окуу предметинин илимий-теориялык негидери. Дисс. к.п.к. - Б., 2007. - 154б.

3. Чоров М.Ж. Философские и мировоззренческие аспекты эколого-правовой культуры личности [Текст] / Матер. межд. научно-практ. конфер./ М.Чоров. –Б., 2000

4. Усенгазиева, Г.С. Кесиптик лицейлердин окуучуларынын экологиялык маданиятын калыптандырууну өркүндөтүү [Текст]: пед. илим. канд ... дис.: 13.00.01. / Г.С, Усенгазиева – Бишкек, 2015.